

גליון נושא: 'מעשה ב- 100 שקל'

בס"ד, יום ג' פרשת וישלח, י"ב כסלו תשע"ו.

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, בבא מציעא דף כא:

פנינים

'קים לי' בהשבת אבידה

יש לדון האם 'המוצא' יכול לומר קים לי כדעות שזה שלי. כדעת החזו"א שמועיל ייאוש גם כה"ג. וכדעת הגר"מ ברנסדופר וסיעתו ששיך למוצא. וכן יש לדון כלפי ה'גובה' אם יכול לומר קים לי כדעות שזה שייך ל'גובה' ויטול בחזקה ממנו.

דהנה הדין של קים לי שייך רק בממונות בנדון שבין אדם לחבירו ומבוסס על דין המוציא מחבירו עליו הראיה, שטוען המוחזק למוציא שיוכיח שאין הלכה כאותו דעת יחיד. [ואין כאן ספק איסור לא תגזול כפי שייסד הגרש"ש שאיסור לא תגזול שייך רק בדבר שהוא גזל לפי כללי דיני ממונות]. אבל באיסורים ובמצוות שהוא בין אדם למקום לא שייך קים לי, כי נשאר לו החיוב כלפי שמיא לצאת ידי כל הדעות.

ויש להסתפק: האם בהשבת אבידה יכול לומר 'קים לי' כמו בדיני ממונות או דלמא נדון כדיני האיסורים וכדיני המצוות שלא שייך בהם 'קים לי'. כי הרי השבת אבידה יש בו גם מצוה לשמים, וגם תביעת חבירו ששייב לו את אבידתו. ובזה יש להסתפק אם השבת אבידה הוי נדון של ממון או נדון של איסור.

ומרן רה"י הגרא"י פינקל שליט"א בשיעור הכללי בביהמ"ד 'בית שלום' ביום ב' לסדר וישלח תשע"ו חידש שהשבת אבידה אינו נדון ממוני כי מצד הממון כבר הופקע [ולכן רק לישראל שהוא אחיו יש מצות והשיב, אבל לגוי אסור להשיב כדכתיב למען ספות הרוה את הצמאה], וא"כ יחשב ככל נדון של איסורים שמספק יצטרך להחמיר ולהשיב, וכן משמע בתוס' (דף כג. ד"ה והא). וצידד לומר שיתכן שרק כלפי 'המוצא' הוי נדון של איסורים, אבל כלפי המאבד הוי נדון של ממון.

ודעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל והגר"ר ניסים קרליץ שליט"א והגר"מ גרוס שליט"א (השבת אבידה כהלכה פרק א' הערה לו) והגר"י ויס זצ"ל (מנחת יצחק ח"ו סימן קע אות כה) שאי אפשר לומר קים לי וליפטר מהשבה, דספק דאוריתא לחומרא. ויסוד דבריהם מדברי הרא"ש (פ"ב דב"מ סוף סימן א'). ❖

מעות מפוזרות הרי אלו שלו

עשוי למשמש בכיסו בכל שעה

בגמ' (בבא מציעא דף כא עמוד ב) מעות מפוזרות הרי אלו שלו, אמאי הא לא ידע דנפל מיניה, התם נמי כדרבי יצחק דאמר אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה ושעה, הכא נמי אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה ושעה.

1. נדון מעניין

אוטובוס של אברכים: בהסעות של ישיבת מיר המנהג הוא שיש ממונה מטעם הישיבה לאסוף כסף מכל הנוסעים אחת לתקופה. ומעשה שהיה באחד הנסיעות של הישיבה שם לב 'הגובה' שיש

שטר של כסף על רצפת האוטובוס, הוא פונה בשאלה לאברך שיושב קצת יותר קרוב לשטר: של מי זה? תוך כדי כך, האברך מזדרז ומגביה את הכסף מהרצפה, ורואה 'המוצא' שזה שטר של 100 ₪ מקופל לארבע (שיש בו שני כפלים לרוחב השטר), כעבור שעות ספורות מתקשר 'הגובה' ל'מוצא' שחישוב היטב את כל הממון שיש ברשותו ונתברר שחסר 100 שקל, כעת נוצר ויכוח ביניהם למי שייך הכסף.

'הגובה' יכול לטעון: 1. אף אחד מהנסיעה הזו לא טוען שאיבד כסף ולא מסתבר שזה מהנסיעה הקודמת כי שטר שמונח במעבר ניכר לכל. 2. זמן מועט לפני כן שילם לו מאן דהוא בשטר מקופל של 100 שקל. 3. לא נתייאש כי לא ידע כמה יש לו והדין של ר' יצחק הוא רק שמסתמא מתייאש אבל הוא בודאי לא נתייאש. 4. הוא לא בעלים להתייאש כי זה שייך לישיבה. 5. זה לא רשות הרבים כי כולם 'אברכים' שמסתמא ישיבו האבידה לבעליו. 6. בכל דבר 'המוצא' מודה שהוא מאמין לו ומחזיק אותו כאדם נאמן אם כן גם כאן חייב להאמין לו שזה שלו כדין תלמיד חכם שמחזירים לו בטביעות עין. 7. אולי נקנה לו בקנין ד' אמות שאוטובוס דינו כסימטא.

'המוצא' יכול לטעון: 1. לאו בעל דברים ידידי את שאני 'שומר אבידה' לבעלים האמיתי דכתיב עד דרוש שלא יחזיר עד שיתן סימן. 2. 'הקיפול הכפול' אינו מוגדר כסימן מאחר שכך דרך השטרות. 3. 'הגובה' ראה את השטר ומזה הוא יודע שהוא מקופל, סברות של אומדנא אין בהם תוקף להוציא ממון. 4. לא חייב להאמין לו שחסר לו 100 שקל אולי כל הסיפור בדוי. 5. מכך ששאל אותו 'הגובה' של מי זה מוכח שלא סבר שזה שלו. 6. גם לו יצויר שזה שלו על זה נאמר הדין של ר' יצחק שאדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה שמדבר גם על אופן כזה. 7. דין 'הגובה' כדין בעלים לכל עניני הממונות ובכלל זה גם להתייאש. 8. 'הגובה' דינו כלוה שיכול להתייאש שכן הוא משתמש עם הכסף כשצריך ורק פעמיים בחודש מעביר לישיבה את סכום הגבייה שהצטבר.

2. ההכרעה למעשה

מעיקר הדין: דעת הגר"מ ברנסדופר שליט"א וכן שמעתי מהגר"י טשזנר שליט"א, וכן דעת הגרב"ב ליבוביץ שליט"א (ו.פ.) ששייך 'למוצא' דקיפול לא נחשב סימן ויתכן שזה של איש אחר שאיבד, וגם אם 'המוצא' מאמין ל'גובה' שאיבד, מכל מקום הדין נפסק שהרי אלו שלו שיתכן שזה של אחר (צ.פ.). והוסיף הגרב"ב שאף אם ודאי ממנו נפל הרי הוא שלו דדינא דר' יצחק הוא מיד כמין ימא לטיגנא ואין בו שיעור זמן [ורק אם רואה 'המוצא' שנופל ממנו אין כאן שם אבידה, כמו בעדים שראו שנופל ממנו שאין לו שם אבידה, אבל כאן שלא ראה רק שיתכן שנופל לפני זמן מועט זה סגי ליחשב ייאוש]. והוסיף לחדש הג"ר אליהו דיסקין שליט"א (ש.כ.) ששייך למוצא, ואף אילו 'הגובה' היה מוצא את השטר היה שייך ל'גובה' ולא לישיבה! והוסיף הגרב"ב ליבוביץ שליט"א, שפסק זה מבוסס על ההבנה שמועיל יאוש בהקדש כמבואר בדין של תרנגולת שמרדה שיש שפירשו שמועיל מדין ייאוש. ומסתבר שהגזבר הוא בעלים ליצור את הייאוש, ופשוט שכאן 'הגובה' הוא הגזבר לענין זה.

אולם דעת הג"ר צבי חשין שליט"א, והג"ר מיכל פריד שליט"א דשייך 'למאבד' (מ.ב.). וזה עפ"י דברי הגר"י בלוי זצ"ל (פתחי חושן דיני אבידה פרק ב' הערה כ"ג) ויסודו בדברי הט"ז שאם מצליח להוכיח שלא נתיאש שפיר זה של הבעלים, והדין של ר' יצחק הוא רק שאין צריך לחשוש אולי לא נתייאש. אולם סייג את דבריו שזה רק אם 'המוצא' מודה שמאמין למאבד, אבל אם טוען שאינו מאמינו הרי אלו שלו. נמצא לפי דיעה זו אם ננקוט במהלך של יקוב הדין את ההר, 'המוצא' זוכה שזכותו לטעון עפ"י דיני חו"מ שאינו מאמינו, אולם אם נלך אחר הסברא נניח שנופל מן 'הגובה' ויקבל את הכסף.

כעין זה שמעתי מהגר"ר חיים אהרן מונדרר שליט"א, שאם 'המוצא' מאמין ל'גובה' הוא צריך להחזיר לו, שהדין של ר' יצחק הוא רק שתולים שמסתמא נתייאש דאזלינן בתר רוב, [כמו שבכל 'אלו מציאות' הולכים אחר רוב], אבל אם נתברר שהוא מן המיעוט שלא נתייאשו הרי זה של הבעלים, ועוד שהרי זה כמו ברגע הנפילה עצמה שעדיין לא חל ייאוש, כדמוכח בדין של 'ראה סלע שנפלה'. וכאן אין הכי נמי שאינו יכול לברר שהוא מן המיעוט, אבל אם מאמין לו שלא נתייאש חייב להחזיר.

שיטת הגר"ש: הנה מבואר בגמ' שבכסף מתייחס מיד כי אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה, ודנו הפוסקים אם דין זה קיים גם כיום. ועיין בספר פתחי חושן (דיני אבידה פרק ב' הערה כ"ג) ובספר תורת הישיבה (עמוד סד) שהביאו דיש שפקפקו שבזמננו אין את הכלל של אדם ממשמש בכיסו בכל שעה, ורק בזמנם שהכיס היה כמו שקית עם כסף והיה נושאה בידו או קשור לבגדיו היו מרגישים בה תמיד משא"כ היום שבדרך כלל לא שמים לב ואין כאן ייאוש. וכעין (מ.פ.) סברת הגר"ש אלישיב זצ"ל (תורת הישיבה עמוד סד) שבזמננו בכסף קטן אין את הכלל של אדם עשוי למשמש.

שיטת החזו"א: אולם ידוע דברי החזו"א בזה שגם בזמננו יש את הכלל של אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה. שאין שום אדם שיכול להפקיע עצמו מהכלל של עשוי למשמש. ויש בדברי החזו"א כמה נוסחאות: **נוסח ראשון** - מעיד הגר"ח קנייבסקי שליט"א (תורת הישיבה עמוד סד) ששמע מהחזו"א בנוסח זה: שהאידנא נמי נשאר דין זה, והוא כהפקר ב"ד הפקר. עכ"ד. **נוסח שני** - העיד הגר"ח קרליץ זצ"ל (אחת שאלתי עמוד לב) ששמע בעצמו מהחזו"א שזה עצמו חשיב ייאוש כאשר חושב שרק זה מה שיש לו ולא תלוי כלל אם יודע את הסכום המדויק של הכסף שיש לו.

נוסח שלישי - כתב הגר"י זילברשטיין שליט"א (מעשה חושב עמוד יח), שהחזו"א פסק במענה לבחורים מישיבת פונבז' שמצאו 'שילינג', שהדין הוא הרי אלו שלו, ואין לחוש שמא עדיין לא משמש בכיסו דאפילו אם יארע כן ביחיד, יכול 'המוצא' לקחת הממון מצד הדין ואין טעם לנהוג בזה לפני משורת הדין, כי אלה הם כבשי דרחמנא שמטבע זו האבודה מפלוני תגיע לידי פלוני. והוסיף אחד מהבחורים מה שכתוב בזה"ק ואלה המשפטים אשר תשים לפניך אלון סדורין דגלגולין. ומפרש הבעש"ט שלפעמים מתחייב אדם בדין לשלם לחבירו ממון שאינו חייב בו הפעם, ואין זאת אלא תשלום חוב המוטל עליו מגלגול קודם. החזו"א נענע בראשו ואמר שהכוונה כמו במקרה דנן, עיי"ש. אמנם דעת הגר"ח קנייבסקי שליט"א (השבת אבידה כהלכה פרק ה' הערה כא) שאין נכון מה שאומרים כן בשם החזו"א, ומוכח בגמ' להיפך שיש לעשות לפני משורת הדין.

נוסח רביעי - כתב הגר"י בלוי זצ"ל (פתחי חושן דיני אבידה פרק ב' הערה כ"ג) מסברת עצמו, (וכעיי"ז כתב בחשו"ק חמד ב"מ כב:) שכיון שחז"ל סתמו ואמרו מעות מפוזרין הרי אלו שלו אע"פ שמסתבר שגם בזמנם לא היה אדם מרגיש בחסרון פרוטה ולא חילקו בכך מסתבר שכלל זה בתוקף כל זמן שלא יתברר ההיפך. ואין הכי נמי אם יבוא הבעלים ויתברר שלא ידע בחסרונו ולא נתייחס יחיד חייב להחזיר לו.

סמך לפלוגתתם: מצינו (מ.ז.) בראשונים על הגמ' (ב"מ כו:) ראה סלע שנפלה נטלה לפני ייאוש וכו'. ופירש רש"י שלא שהה כדי למשמש זה בכיסו משמע כסברת הגר"ש שיש שיהוי זמן עד שמשמש בפועל להחיל את הייאוש. אכן רבינו פרץ כתב וכעיי"ז בתוס' (ב"מ כא: ד"ה ת"ש) שמיד מתייחס, משמע כסברת החזו"א.

במעשה זה: שהובא בפנים לענין כסף שנמצא על ההסעה של ישיבת מיר יש לדון האם יש כאן ייאוש, ויש להסתפק בזה מכמה אנפי: / האם שייך כיום דינא דר' יצחק באופן שלא שם לב שאיבד ואינו יודע כמה כסף יש לו בחפיסת השטרות. ובפרט בסכום קטן. / האם זה נחשב סכום קטן ביחס ל'גובה' שיש לו כמה אלפי שקלים. / האם שייך דינא דר' יצחק כשהוא עדיין באמצע לבדוק את כליו ואטו אדם שנפל לו ומיד מתכופף להגביה נאמר בו דינא דר' יצחק (מ.פ.). / כמה זמן השיעור לייאוש של ר' יצחק. / האם שייך ייאוש בכספי הישיבה שהם בעצם כספי הקדש. / האם ה'גובה' בעלים להתייחס כי הכסף אינו שלו והספק הוא במי תלוי הייאוש ב'גובה' או באחראי על ההסעות או אולי תלוי ברה"י והרי לא שייך דינא דר' יצחק של עשוי למשמש רק כלפי ה'גובה' ולא כלפי האחראי שאינו ממשמש כעת. / אם ננקוט שה'גובה' חייב לשלם לישיבה א"כ הוא גם בעלים להתייחס.

שנוי במחלוקת: והנראה שלדעת הגר"ש אלישיב תלוי במציאות וכאן שבפועל לא היה ייאוש שייך ל'גובה'. לטעם הגר"ח קנייבסקי הפקר ב"ד הפקר ושייך למוצא. לדעת הגר"ח קרליץ היה כאן ייאוש כי סבר שרק מה שיש בחבילה זו הוא הממון שלו ושייך למוצא. לדעת הגר"י זילברשטיין תולים בגלגול קודם ושייך למוצא. לדעת הגר"י בלוי כאן נתברר שלא נתייחס ושייך ל'גובה'.

אינו בעלים להתייחס: ויש שפסקו כפסק זה שזה שייך למאבד ומטעם אחר (צ.פ.) שאין שייך כאן ייאוש דאין ה'גובה' בעלים להתייחס, כי רה"י מוגדר כגזבר ורה"י לא התייחס כי לא שייך כלפיו עשוי למשמש.

הערות מבני החבורה

האם 'הגובה' צריך לשלם לישיבה?

שאלה: במעשה זה: שהובא בפנים לענין כסף שנמצא על ההסעה של ישיבת מיר, יש לדון אם 'המוצא' לא יחזיר את הכסף 'לגובה' האם יתחייב 'הגובה' לשלם לישיבה מדיני שומרים. ושורש הנדון הוא האם הוא מוגדר כלול דמלוח להוצאה ניתנה וגם הוא יכול להשתמש עם הכסף, או כשואל דכל הנאה שלו שאינו נותן אותם שטרות לאחראי על ההסעות של הישיבה, אלא נותן את ערכם ונמצא שאותם שטרות מושאלים לו, או כשומר שכר שיש לו שכר טירחה שפטור מלשלם את התשלום החודשי בסך 130 שקל, או כשומר חנם שפטור בגניבה ואבידה כיון שיסוד מעשיו הוא בהתנדבות.

תשובה: 1. שמעתי מהגר"י טשזנר שליט"א, וכן דעת הגרב"ב ליבוביץ שליט"א, והגר"ר צבי חשין שליט"א, והגר"מ פריד שליט"א, שאם 'המוצא' לא יחזיר 'לגובה' חייב 'המאבד' לשלם לישיבה 100 שקל שאיבד להם כדין שומר שכר שחייב בגניבה ואבידה כיון שמקבל שכ"ט. והוסיף הגר"צ דאין לומר שיש כאן אומדנא שהישיבה פוטרת במקרה כזה דאי אפשר להפסיד כסף לישיבה מכח אומדנא גרידא. וגם אין נכון להגדירו כלולה כיון שכל זמן שאותו שטר קיים עדיין הוא בגדר שומר שכר כמבואר בסוגיא של מעות צרורים ומעות מותרים. והוסיף הגר"ר מיכל פריד שאמנם דעת הש"ך ששליח שיכול להשתמש דינו כלולה. אולם להלכה קי"ל כהגרע"א (חו"מ סימן רצ"ב ס"ק ז') והנתיבות (סימן קכ"א ס"ק י') בשם הב"י (ביו"ד) שנחלקו על הש"ך, והכריעו ששליח אין לו רשות לקחת לעצמו ודינו כשומר.

2. דעת הגר"ח"א מונדרר שליט"א שאם 'המוצא' לא ירצה להחזיר יתחייב 'הגובה' מדין לווה להשיב לישיבה, והוא אלים משומר שכר כיון ששטרות אלו הם שלו והוא חייב לישיבה סכום בערך זהה.

3. דעת הגר"מ ברנדסדורפר שליט"א שאם 'המוצא' לא יחזיר 'הגובה' פטור. שהתפקיד של 'הגובה' הוא שכל מה שיש בקופה של הגביה יתן לישיבה וכעת שיש פחות כסף שפיר נותן פחות, וה'גובה' לא פשע בשמירתו א"כ אין שום תביעה לישיבה עליו, ו'המוצא' יכול לתרום לישיבה אבל אינו חייב לא מדינא ולא לפני משורת הדין.

4. שמעתי מהאחראי על ההסעות בישיבת מיר (ז.ח.) שאף אם אפשר לחייבו מדיני שומרים, מ"מ הישיבה מוותרת על האבידות של הגובים, כי הרי ההטבה שהגובים מקבלים הוא אפסי (שפטורים מלשלם את התשלום החודשי בסך 130 שקל) ואם יגבו מהם את ההפסדים לא יסכימו להיות גובים. והוסיף שמצד דיני חו"מ צריך לשאול את הרבנים אך המציאות הוא שהישיבה לא מתיחסת לגובים כשכירים אלא כמתנדבים, והפטור מלשלם על ההסעה הוא רק 'בנוס' ולא תשלום שאינו משקף את הטרחה ואת הכאב ראש, ועוד שיש מן הגובים שמוותרים על 'בנוס' זה ומשלמים מרצונם את התשלום החודשי. נמצא שאין כאן תורת לווה ומלוח כי הישיבה לא מעונינת להלוות את הכסף, וגם לא תורת שואל ומשאל כי לא הושאל לו הכסף מעולם, וגם לא תורת שומר שכר, אלא יש כאן שומר חנם שהתנדב להחזיק את הכסף של הישיבה. [העירו על דבריו (מ.ט.) שגם פרוטה דר' יוסף אינו מגיע מבעל האבידה ואעפ"כ נחשב שומר שכר]. ❖

נפל מהאשה: כעין זה פסק הגר"י זילברשטיין שליט"א (מעשה חושב עמוד יז) עפ"י דברי הכסף הקדשים (סימן רסב ס"ה), והנחלת אליהו (ב"מ אות פז) בשם הגאון ר' יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל, לענין כסף שנפל מאשה שאין בו דינא דר' יצחק כי בעלה לא התיימש.

נפל משד"ר: וכ' הגר"י זילברשטיין שליט"א (חשוקי חמד ב"מ דף כו:) לענין כסף שנפל משד"ר שדעת הנחלת צבי (סימן רנט) שכיון שיכול להשתמש מועיל בו ייאוש. ובספר אולם המשפט (סימן

רסב סעיף ד) כתב שאפילו באופן שאין יכול להשתמש מ"מ יכול להתייחס כי סמכו עליו. והמהרי"ל דיסקין (קונטרס הפסקים סימן קפט) הסתפק בזה, וציין להוכיח מב"מ דף כו ועיין בפתחי חושן (אבידה פ"ב הערה ה) שביאר ההוכחה. ודעת הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל (שבט הלוי ח"ג סימן קמ) שגבאי צדקה אינו בעלים להתייחס וכלפי העניים הוי ייאוש שלא מדעת.

3. לפנים משורת הדין

ועדיין יש לדון אם יש כאן לפנים משורת הדין. דעת הגר"מ ברנסדופר שליט"א אפילו לפנים משורת הדין פטור, (אלא אם רוצה הוא יכול לתת תרומה לישיבה). ולכאורה טעמו לפי הצד באחרונים, שבמקום שאין סימן ומתייחס אין חייב להשיב לפנים משורת הדין. ורק ביש בו סימן עדיין חשיב קצת שלו ולכן שייך בו לפנים משורת הדין.

אולם שמעתי מהגר"י טשזנר שליט"א וכן דעת הגר"ר חיים אהרן מונדרר שליט"א והגר"צ חשין שליט"א באופן שמאמין לו שאיבד את הכסף אף שיתכן שנתייחס, מכל מקום יש לו מצוה להחזיר לפנים משורת הדין.

והעירו על דבריהם (ר.ז.) מלשון הרמ"א (סימן רנ"ט סעיף ה') שכתב ואם הוא עני ובעל אבידה עשיר, אין צריך לעשות לפנים משורת הדין. ויש לדון אם האברך 'המוצא' מוגדר כעשיר או כעני. וכן יש לדון אם ישיבת מיר מוגדרת כעשיר או כעני, והצדדים בזה (ו.פ.) האם הענין בעני משום שתאב לכל דבר וזה לא שייך בהקדש. או דלמא משום שיש בו מצוה וגם בהקדש יש מצוה.

עוד העירו (י.ש.ק.) על פי המבואר בפוסקים שאדם החייב כסף לאחרים אין לו כלל לנהוג לפנים משורת הדין, אלא יקח את הכסף לעצמו כדי לפרוע לאחרים מה שחייב להם מן הדין, ורק כשאין לו חובות לאחרים מן הדין יכול לנהוג לפנים משורת הדין. ❖

'צומק הפשט'

לתרומות, הצרות, והארות. נ"ד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823